

Списание ЕПОХИ
Издание на Историческия факултет на
ВТУ „Св. св. Кирил и Методий”
Journal EPOCHI [EPOCHS]
Edition of the Department of History of
St. Cyril and St. Methodius University of Veliko Turnovo

Том / Volume XXIII (2015),
Книжка / Issue 1

30 МАЙ 1453 Г. ВИЗАНТИЙСКИЯТ ВОИН: ОПИТ ЗА РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВЪНШНИЯ ОБЛИК И СНАРЯЖЕНИЕТО

Станислав ДИМИТРОВ

THE 30th OF MAY 1453. THE BYZANTINE WARRIOR: ATTEMPT FOR RECONSTRUCTION OF EXTERNAL APPEARANCE AND ACCOUTREMENTS

Stanimir DIMITROV

Abstract: The paper try to give answer on the questions about arms and armour used from Byzantine warriors in the final years of life of independent Greek States and in the remaining year still the end of 15thc when Ottoman rule will put an end on the military tradition brought by different social layers. The author's opinion is that tracing post Byzantine society we can reveal weapons and tactics used by Romaioi before capture of Constantinople by the turks. Pivotal points are Italian sources from 1470s that mention a new type of military formation. Mentioned by Marino Sanudo, Philip de Comin and Molines like “stradiotto, stradioti”, they will become very popular in European war theatre. Besides written sources are used representations in works of art. They represent warriors with no typical for Western Europe outfit.

Key words: Byzantine warrior, Constantinople, 15th Century, military tradition, “stradiotto, stradioti”

Настоящото изследване, без да носи претенции за обхватност, е опит да се даде отговор на въпросите, свързани с оръжието и доспехите, използвани от византийските воители в последните години от съществуването на независимите „гръцки”/византийски държави, както и последвалите десетилетия до края на XV в. Датата 29 май по-скоро е свързана с насилственото превземане на Константинопол и загубата на политическа независимост, отколкото репер, повлиял върху военното дело на византийците [Острогорски, Г. 1998, с. 714 – 715; Crowley, R. 2005, pp. 250 – 310; Nicolle, D., Haldon, J., Turnbull, S. 2007, pp. 231 – 238]. Тук следващият ден се използва като отправна точка за изследването, като символ на последвалите години, в които гръцките бойци, въпреки липсата на централна християнска власт, са продължавали да използват оръжие, доспехи и бойна стратегия, наследени от предосманския период.

Насилственото прекъсване на византийския държавен живот, въпреки големите човешки загуби, не е могло да сложи край на воинската традиция, носена от определени слоеве на населението. Смятам, че проследяването на историята, доколкото това е възможно за представители на поствизантийското военно общество, може да ни покаже какво оръжие и каква тактика са използвали самите ромеи малко преди падането под турска власт на Константинопол/Цариград. Какви са аргументите за това твърдение? Загубата на държавността и падането на столицата в никакъв случай не са поставили финал на обществото от воители, или поне част от него, оцелели след турския погром. Определено може да се твърди, а и това е напълно логично, те да са носели същото оръжие и доспехи, които са използвали по времето на своя последен император. Липсата на централна власт и армейско снабдяване логично са довели до запазване и консервиране на съществуващите традиции и иновации. Какви доказателства могат да се приведат за подкрепа на такава теза, може би странна на пръв поглед? Струва ми се, че търсенето трябва да бъде по-скоро сред чужди автори, както и в такива изобразителни източници,

предвид твърде оскъдната база на късноримските автори и тяхното, на моменти твърде повърхностно, описание на воинското дело. Подобно е и отношението ми към късноримските изобразителни източници – главно икони и стенописи, които като цяло не могат да надскочат канона, и стереотипно, с изключение на отделни детайли, изобразяват едни и същи войни, непроменящи своя вековен облик [Рабовянов, Д., Димитров, С. 2010, с. 77].

Като отправна точка на това изследване ще посоча италиански сведения от 70-те години на XV в., които споменават за появата на един нов тип воински формирования, добили впоследствие голяма популярност. В източниците те са споменати като *stradiotto/stradioti* (мн. число) [Pappas, N. C. J. *Stradioti...*; Taylor, F. L. 1921, pp. 72 – 73]. Тази дума твърде много прилича на гръцкото *стратиот*, за да не направи нужното впечатление. Ако приемем тази връзка за възможна, то трябва да се потърсят и данни, които да описват външния вид и въоръжението на тези нови пришълци, които, без съмнение, биха направили впечатление на съвременниците. Такива сведения се срещат в няколко любопитни описания, принадлежащи на различни автори, писали през втората половина на XV – началото на XVI в.

Така например Марио Санудо споменава: „*На 22 април, 1482 г., на първия кораб, превозващ конницата, имаше и седем стратиота от Корон, които по своя маниер препусаха пред тълпата, която се дивеше на такива бързи коне и толкова ловки ездачи. Стратиотите бяха гърци, носеха високи шапки с широки периферии, широки наметала, някои от тях имаха брони. Те бяха въоръжени с копия и боздугани, на пояса им отдясно висеше меч. Те са стремителни като птици и постоянно са върху седлото. Те са привикнали на разбойничество и грабеж в Пелопонес. Стратиотите са отлични противници срещу турците, устройват неочаквани атаки на врага си, верни са на своя господар. Те не вземат пленници, а отрязват главите на противниците си. За всяка глава получават по един дукат*”. [Marino Sanuto, 1883, pp. 313 – 314]. Същият автор по друг повод споменава: „...*Те имат меч, копие с флагче и боздуган. Съвсем малко от тях носят брони. Наметалата им са изработени от памук и имат различна кройка. Конете им са големи и привикнали на лишения, носят се като птици, винаги си държат главите вдигнати и превъзхождат другите в боя*...” [Marino Sanuto, 1829, p. 115]

Друго описание на стратиотите, което допълва и потвърждава това на Санудо, ни е оставил Филип де Комин, известен военен и политически деец, намирал се на бургундска и френска служба. То споменава стратиотите, описвайки битката при Форново от 6 юли 1495 г.: „*Маршалът де Жие съобщи на краля, че е изпратил четиридесет конника на разузнаване срещу врага, но те били отблъснати от стратиотите, които убили един благородник, именуван Ле Беф, отрязали му главата и я закачили на копие със знаменце, препусайки към началника си, за да получат обичайния дукат... Стратиотите приличат на мюсюлманските конници, облечени и въоръжени са като турците, но на главите си не носят покривала от плат, наричани тюрбан. Те са хора сурови, през цялата година спят на открито, както и конете им. Те всички са гърци, произлизат от тези места, които владеят венецианците. Едни са от Наполи-ди-Романя в Морея, други от Албания, от околностите на Дурацо. Те имат превъзходни турски коне. Венецианците им се доверяват и ги държат на служба. Аз лично ги видях, когато всички слязоха от кораби във Венеция и им беше устроен парад на острова, където е разположено абатството Сан Николо; броят им беше около 1500 души...Те са хора храбри, да се сражаваш с тях въобще не е лесно... Стратиотите преследваха нашите конници, както споменах, до месторазположението на маршала, където стояха немците, убиха трима или четирима от тях и взеха главите им, какъвто имат обичай.*” [Филип Комин, 1986, с. 331 – 334].

Още един интересен фрагмент за стратиотите предоставя Молине: „...*те са хора странни, обрасли с бради, без доспехи...в едната си ръка държат малък щит, а в другата късо копие*” [https://vk.com/topic-32310868_27381918].

От приведените извори може да се обобщи следното заключение. В последната четвърт на XV в., във Венеция, а по-късно и в останалата Италия, започват да се ползват услугите на наемни кавалеристи, известни като стратиоти. Те правят силно впечатление на съвременниците си с външния си вид и с въоръжението си. Като цяло то е твърде леко и значително се отличава от това, използвано в тежката конница. Интересно е, ако се потърсят паралели на горните описания, сред изобразителните източници от периода. Поразително е, но такива персонажи се откриват, и то при различни художници, рисували в

края на XV до средата на XVI в. На тези изображения се виждат мъже, върху коне или пеша, облечени с нетипични за Запада дълги дрехи с дълги ръкави, които понякога са с разрез; носещи високи и широкополи шапки, с дълги коси и буйни бради и мустаци (обр. 1 – 3). Въръжението им също е различно от познатото в Италия, Франция. На първо място, това е изпъкналият щит с правоъгълна форма, крива масивна сабя, леко копие и понякога лък. Доспехи или липсват, или са представени от подплатена ватирана дреха, подобна на използваните на Запад акетон и гамбезон.

Едно изследване на имената на стратиотите, наемани от венецианската република, показва приствието на имена като: Палеолог, Спандоуниос, Ласкарис, Комнин, Маниатис, Спилиотис, Алексопулос, Захаропулос, Клиракопулос, Кондомитис, които без съмнение показват гръцки произход [Mpires, K. 1960, p. 191 – 192; цит. по: Pappas, N. C. J. Stradioti... , pass.]. То дава прекрасно допълнение на данните на Марио Санудо и Филип де Комин за произхода на тези воители. Той е гръцки, като в случая освен своята идентичност и религия, тези бойци носят и специфичното си въръжение, формирано извън територията на Западна Европа.

Такъв тип лека кавалерия, само че познат под името хусари, се формира в последната четвърт на XV в. и в Унгария, откъдето широко навлиза в Полша [Brzezinski, R., McBride, A. 1987, pp. 22 – 23; Nadolski, A. 1984, pp. 78 – 79]. Първоначално представителите му се набират от сръбски и други балкански емигранти, носещи своето специфично въръжение, което, ако се съди по описанията и запазени изображения, не се отличава от това на стратиотите в Италия [Nicolle, D., McBride, A. 1988, p. 19]. Явно и в двата случая става дума за една и съща воинска традиция, имаща своето място на Балканите, и в частност като център на зараждане, земите все още отстоявани от Византия. Вековните контакти на Империята с различни противници са я направили възприемчива към техните военни традиции. Вероятно към такъв тип заимствания трябва да се отнесат и снаряжението, и начинът на воюване на леките кавалеристи, познати като стратиоти или хусари. Хипотетично може да се предположи, че в дългото противоборство, а на моменти и сътрудничество с турските племена, византийците са приели част от въръжението им. За това говорят достатъчно на брой писмени и изобразителни данни. Още през 1404 г. испанският пътешественик Клавио при посещението си в Трапезунд отбелязва: „...те са въръжени с мечове (саби – б.а.) и лъкове, като турците и яздят конете си като тях...” [Bartusis, M. 1992, p. 330; Heath, I., McBride, A. 1995, p. 34]. Сведение за приемането от турците на прийома за стрелба от кон ни е оставил и Бертран дьо ла Брокиер [Bartusis, M. 1992, p. 330]. Интересна представа за облика на късновизантийския конник дава и медал изработен от Пизонело в чест на император Йоан VIII през 1438 г. На неговата обратна страна са представени двама конници с високи шапки, облечени в дълги дрехи, с къси стремена и лъкове [Nicolle, D., McBride, A. 1988, p. 25; вж. в приложение, обр. 4]

Конкретно спирайки се на типичното за стратиотите въръжение, не мога да не обърна внимание на характерния им щит. Макар и откъслечни, данни за неговия произход, или поне за използването им от османците, могат да се открият. В описанието на голямото морско сражение между турския флот и християнските кораби, които се мъчат да влязат в Константинопол, Михаил Критовул отбелязва, че турците товарели преди сражението на борда: „...кръгли и четириъгълни щитове...” [Византийские историки, 2006, с. 51]. Сведение за големи щитове, използвани от османците, имаме за сражението на 10 ноември 1444 г. при Варна. Там еничарите имали големи щитове, опрени на насипания вал, като прикритие, зад което стреляли с лъковете си [Цветкова, Б. 1979, с. 312]. Споменаването от Критовул е интересно с това, че прави разлика между формата на щитовете – кръгли и правоъгълни, а също и с факта, че става дума за морско сражение. Поради неговата специфика – ограничено място, шум на по-високите бордове на християнските кораби, едва ли може да става дума за големи, стационарни щитове, каквито може да се допусне, че са използвани при Варна. Като потвърждение на горенаписаното се явяват и запазени османски миниатюри от XVI в., на които има изобразени леки кавалеристи със стратиотско снаряжение – копие и характерния щит.

Някои автори, стремяйки се да докажат, че стратиотите се явяват противовес на западните тежки конници, описват, че те са въръжени с дротик [Тараторин, В. 1999, с. 241]. Анализът на писмените и изобразителните данни опровергава това твърдение. В редица извори се говори за веещи се знаменца върху копията им, което определено би било невъзможно и ненужно при едно метателно оръжие. Такива флагчета с два края са изобразени върху гравюра на Урс Граф от 1521 г., където е

представена атака на страдиотска конница срещу построение на ландскнехти в сражението при Мариняно през 1515 г. (обр. 5). Изображенията на леките конници показват дълго копие, с което се мушка, дори част от рисунките на щитовете показват в единия им край изрез – място за поставяне на оръжието при атака срещу противника.

Копието е допълнено от крива, масивна сабя, способна да разреже относително леко брониран враг. Според Санудо, тя може да се допълва и от боздуган, едно оръжие, също удобно при нанасяне на удари отвисоко [Marino Sanuto, 1829, p. 115].

Доспехи или напълно отсъстват, или ако се съди по изобразителните източници, са представени главно от подплатена дреха, а липсата на шлем се е компенсирала от високата шапка. Липсата на защита за тялото може да бъде обяснена чрез адаптация към по-леко бронираните, но затова пък маневрени турски бойци, както и поради явната липса на финансови и други възможности в последните години от съществуването на Византия за поддържането на бронирана кавалерия.

На практика стратиотите са кавалеристи, напълно екипирани и боеспособни да изпълняват различни задачи и да се противопоставят срещу себеподобен противник не само разубнавайки и преследвайки, но и нанасяйки фронтални удари.

Като допълнителен довод за заимстването на оръжие и военни обичаи от турците бих посочил и странния за западниците ужасяващ факт на отсичане главите на противниците, с цел удостоверяване на победата. Обичай, без съмнение източен, нещо, което по интересен начин се доказва и от думите на Филип де Комин: „...вземаха главите им, защото такъв им е обичаят. Когато венецианците воювали с Мехмед Отомански, бащата на сегашния султан, той не вземал пленници, а давал по дукат за всяка противникова глава, и венецианците започнали да правят така; предполагам, за да всяват страх сред противниците си”. [Филип Комин, 1986, с. 334].

Как и защо описваните досега гръцки и балкански бойци, екипирани и воюващи по източен модел, попадат на чужда служба в Западна и Централна Европа? Първоначално това са емигранти, често със своите семейства, които търсят начин да се спасят от османската власт. Единственото, което те могат да предложат са воинските им умения, които ги превръщат в опасен и адекватен противник както на турците, така и на европейците [Nicolle, D., Christopher, R. 1989, p. 11; Nicolle, D., Hook, R. 1996, p.11]. Първоначално венецианците ги наемат от Пелопонес: Навплион, Корона, Модона, Малвасия или гръцките острови под тяхна власт: Корфу, Крит, Закинтос, Кефалония; като впоследствие редовете им се попълват и от албански емигранти от районите на Цибеник, Кастелнуово, Зара [Pappas, N. C. J. Stradioti...]. Те се използват от своите наематели главно за разузнаване, преследване на противника, а също така и за поддържане на тежката конница.

Друг немаловажен фактор за използването на стратиоти е тяхната сравнителна многобройност, липсата на нужда от подготовка и снабдяване с екипировка, както и по-ниското им заплащане в сравнение с германските, испанските и швейцарските наемници, използвани в края на XV в. по италианските бойни театри. След сблъсък с новия вид конница, французите при Луи XII побързали да ги наемат на своя служба. През 1497 г. около 2000 стратиоти постъпили на служба във Франция [Pappas, N. C. J. Stradioti...]. Тук те били известни като estradiots и се запазили като военен корпус до управлението на Анри III (1574 – 1589), който ги разформировал [Тараторин, В. 1999, p. 264].

През XVI в. стратиотите се срещат и на испанска служба, наемани главно в Неапол. Скоро с тях се обзавеждат Англия и Свещената римска империя. Към края на века те започват да се срещат като споменавания все по-рядко, изместени от кавалерийски части, повече или по-малко повлияли се от тяхното въоръжение и тактика.

От направения по-горе анализ може да се заключи, че след падането на Византийската империя под турска власт част от нейния военен потенциал бил запазен. Военната гръцка емиграция занесла в Италия своето въоръжение и екипировка, специфичната си тактика, с което за дълго време станала търсен партньор. Леките конници, наричани стратиоти, чувствително повлияли на западното военно дело. Благодарение на запазените описания, както и на данни, извлечени от живописата в края на XV и началото на XVI в., може да се направи извод и за нападателното и защитно въоръжение, носено от балканските наемници на западна служба, а в частност и на последните византийски конни воители.

ЛИТЕРАТУРА/REFERENCES**Извори:**

Византийские историки, 2006 – Византийские историки о падении Константинополя в 1453 году. Под ред. Я. Любарского, Т. Соболев. Санкт Петербург, 2006. [Vizantiyskie istoriki o padeniya Konstantinopolya v 1453 godu. Pod red. Ya. Lyubarskogo, T. Soboly. Sankt Peterburg, 2006].

Филип Коммин, 1986 – Филип Коммин. Мемуары. Москва, 1986. [Filip Kommin. Memuaray. Moskva, 1986].

Marino Sanuto, 1829 – Marino Sanuto. Commentarii della guerra di Ferrara. Venezia, 1829.

Marino Sanuto, 1883 – Marino Sanuto. La spedizione di Carlo VIII in Italia. Venezia, 1883.

Изследвания:

Острогорски, Г. 1998 – Г. Острогорски. История на Византийската държава. София, 1998 [G. Ostrogorski. Istoriya na Vizantiyskata darzhava. Sofiya, 1998.].

Рабовянов, Д., Димитров, С. 2010 – Д. Рабовянов, Ст. Димитров. Средновековно защитно въоръжение от Царския дворец в Търновград. – Археология, год. LI, 2010, 1 – 2. [D. Rabovyanov, St. Dimitrov. Srednovekovno zashtitno vaorazhenie ot Tsarskiya dvorets v Tarnovgrad. – Arheologiya, god. LI, 2010, 1 – 2].

Тараторин, В. 1999 – В. Тараторин. Конница на войне. Минск, 1999. [V. Taratorin. Konnitsa na voyne. Minsk, 1999.].

Цветкова, Б. 1979 – Цветкова, Б. Паметна битка на народите. Варна, 1979. [T. Zvetkova, B. Pametna bitka na narodite. Varna, 1979.].

Bartusis, M. 1992 – M. Bartusis. The Late Byzantine Army. Arms and Society, 1204 – 1453. Philadelphia, 1992.

Brzezinski, R., McBride, A. 1987 – R. Brzezinski, A. McBride. Polish Armies. Men-at-Arms. London, 1987.

Crowley, R. 2005 – R. Crowley. Constantinople: The Last Great Siege 1453. London, 2005.

Heath, I., McBride, A. 1995 – I. Heath, A. McBride. Byzantine Armies AD 1118 – 1461. London, 1995.

Mpires, K. 1960 – K. Mpires. Oi Arvanites, oi Dorieis tou neoterou Hellenismou. Athens, 1960

Nadolski, A. 1984 – A. Nadolski. Polska Bron. Bron Biala. Krakow, 1984.

Nicolle, D., Christopher, R. 1989 – D. Nicolle, R. Christopher. The Venetian Empire, 1200 – 1670. London: Ospey, 1989.

Nicolle, D., Haldon, J., Turnbull, S. 2007 – D. Nicolle, J. Haldon, St. Turnbull. The Fall of Constantinople. The Ottoman Conquest of Byzantium. Oxford, 2007.

Nicolle, D., Hook, R. 1996 – D. Nicolle, R. Hook. Fornovo 1495. London, Osprey, 1996.

Nicolle, D., McBride, A. 1988 – D. Nicolle, A. McBride. Hungary and the fall of Eastern Europe, 1000 – 1568. London, 1988.

Pappas, N. C. J. Stradioti... – N. C. J. Pappas. Stradioti: Balkan mercenaries in Fifteenth and Sixteenth century Italy. – http://www.shsu.edu/~his_ncp/Stradioti.html;

Taylor, F. L. 1921 – F. L. Taylor. The Art of War in Italy. 1494 – 1529. Cambridge University Press, 1921.

Обр. 1. Стратиоти, изображение на Урс Граф, около 1515 г.

Обр. 2. Изображение на стратиот от сражението при Фурново 1495 г., около 1500 г.

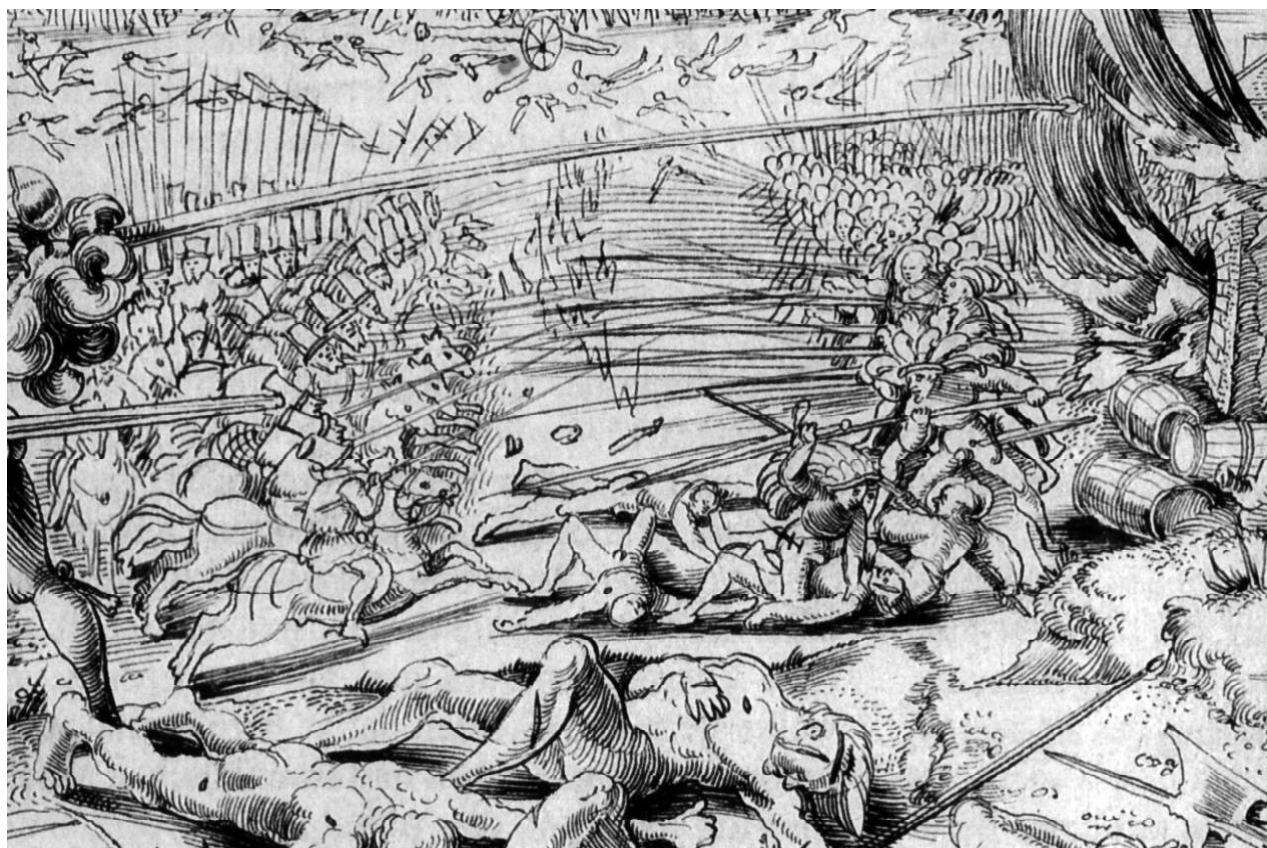

Обр. 3. Стратиоти, съпровождащи император Карл V, на Аугсбургският сейм в 1530 г.

Обр. 4. Реверс на медалион на Пизонело, 1438 г.

Обр. 5. Битката при Мариняно, Урс Граф, 1521 г.